

Yargı Fonksiyonunun Mahiyeti

Yargının, yasama ve yürütme kuvvetlerinden ayrı, bağımsız bir üçüncü kuvvet olup olmadığı hukuk literatüründe tartışmalıdır. Karar veren kuvvet ve bunları uygulayan kuvvet şeklinde iki kuvvetin varlığından söz eden görüş, yargı fonksiyonunu, bir uyumsuzluk dolayısıyla kanunun uygulaması olarak görmekte ve yargıyı yürütmenin bir parçası saymaktadır. Üstelik bazı yazarlar, yargının tam anlamıyla bağımsız bir kuvvet olabildiğini hâkimlerin halk tarafından seçilmesi şartına bağlamışlardır.

Türk Anayasalarında Yargı Fonksiyonunun Düzenlenişi

1876 Anayasası, yargıyı bir kuvvet olarak nitelendirmemiş, ancak yargının bağımsızlığına ilişkin bazı ilkelere yer vermiş, hâkimlerin azlolunmaması esasını kabul etmiştir.

1921 Anayasası yargı fonksiyonundan hiç söz etmemiştir. 1924 Anayasası ise benimsemiş olduğu kuvvetler birliği ilkesi ile bağdaşmayacak şekilde yargıyı ayrı bir kuvvet olarak vasıflandırmıştır.

Mahkemelerin Bağımsızlığı İlkesi

1982 Anayasası, 1961 Anayasası'ndaki hükmü koruyarak "Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır" demiştir.

Sözü geçen mahkemelerin bağımsızlığı, kavram olarak, hâkimlik teminatından farklıdır ve "hâkimlerin gerek yürütme gerek yasama organına bağlı olmadıkları, onlardan müstakil oldukları, bu iki organın hâkimlere emir ve talimat veremeyeceği ve tavsiyelerde bulunamayacağı" anlamına gelir. Hâkimlik teminatı ise hâkimlerin bağımsızlığını korumaya hizmet eden müesseselerden sadece biri ve fakat en önemlisidir.

Hâkimlik Teminatı

1961 ve 1982 Anayasalarında yer alan bu ilkeye 1982 Anayasası ile savcılar da dâhil edilmiştir. Hâkimlik teminatının en önemli unsuru hâkimlerin azlolunmaması ilkesidir. Eğer yürütme veya yasama organı azil dışındaki çeşitli yollardan da bir hâkimin mesleki hayatı ve özlük hakları üzerinde etkili olabiliyorsa, hâkimlik teminatı etkinliğini kaybeder.

1961 ve 1982 Anayasası, hâkimlik teminatının bazı unsurlarını (azlolunmama, 65 yaşından önce emekliye sevk edilememe, aylık, ödenek) doğrudan doğruya anayasada belirtmiş, diğerlerinin düzenlenmesini ise kanuna bırakmıştır.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK)

1961 Anayasası, hâkimlerin bütün özlük işleri hakkında karar vermek üzere "Yüksek Hâkimler Kurulu"nu (YHK) kurmuştur. 1982 Anayasası ise, YHK'yi, "Hâkimler ve

Savcılar Yüksek Kurulu" adı altında yeniden düzenlemiştir.

HSYK'nın oluşum tarzı ve işleyişi, 2010 anayasa değişikliği ile önemli ölçüde değiştirilmiştir. Bu değişiklikler ana hatlarıyla; kuruldaki üyelik sayısı ve üyeler, Kurul'un başkanı olmaya devam eden Adalet Bakanının rolünün sınırlandırılması, bağımsız bir sekreteryaya sahip olması, inceleme ve soruşturmanın kurul müfettişleri tarafından yapılması, meslekten çıkarma cezasına ilişkin kararların yargı denetimine açılması şeklindedir.

2017 anayasa değişiklikleri ile kurulun adından "yüksek" kelimesi çıkarılıp, kurul tamamen farklı bir yapıya dönüştürülmüştür. Değişiklikle, Kurulun üyelerinin çoğunluğunun hâkimlerin kendi eşitleri arasında seçtikleri üyelerden oluşması ilkesi tamamen terkedilerek, atama yetkisi Cumhurbaşkanı ve TBMM arasında bölüştürülmüştür. Cumhurbaşkanı toplamda altı üyeyi, TBMM de yedi üyeyi belirlemektedir.

Yüksek Mahkemeler

Yargıtay üyelerinin seçim şekli bakımından iki anayasa arasında fark yoktur. 1961 Anayasası'na göre YHK tarafından seçilen Yargıtay üyeleri şimdi de HSYK tarafından seçilmektedir.

1961 Anayasası, Danıştay üyelerinin seçimini YHK'ya bırakmayıp, kendine özgü bir sistem oluşturmuş. 1982 Anayasası ise Danıştay üyelerinin dörtte üçünün HSYK'ca, dörtte birinin Cumhurbaşkanı tarafından seçilmesini öngörmüştür.

2017 Anayasa değişikliği ile askeri mahkemeler ve iki yüksek askeri mahkeme olan Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılmıştır.

Anayasa Yargısı Kavramı ve Tarihsel Gelişim

Dar anlamda anayasa yargısı, kanunların ve diğer bazı yasama işlemlerinin anayasaya uygunluğunun yargısal merciler tarafından denetimini ifade eder.

Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetiminin yaygınlaşması 21. yüzyılın ortalarında olmuştur. Denetimin yapıldığı zamana göre denetim sistemleri önleyici ve düzeltici denetim olarak ikiye ayrılır. Önleyici denetim, normun yürürlüğe girmesinden önce kural olarak siyasal organlar tarafından yapılan denetimdir. Düzeltici denetim ise normun kesinleşip yürürlüğe girmesinden sonra yargı organlarınca yapılan denetimdir.

Siyasal organlarca yapılacak denetimin kişi hakları yönünden yeterli teminatı sağlayamayacağı açıktır. Bu sebeple, zaman içinde yargısal denetim yaygınlık ve üstünlük sağlamıştır.

Türk anayasa hukukunda, 1876 Kânûn-i Esasi, 1921 Anayasası ve 1924 Anayasası yargısal denetime yer vermemişti. Çok partili hayata geçiş sonrası da ciddi sorunların ortaya çıkması ile 1961 Anayasası, kanunların

anayasaya uygunluğunun yargısal denetimine geniş kapsamlı yer vermiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin Statüsü, Kuruluşu ve Görevleri

Anayasa Mahkemesi'nin Statüsü

1961 anayasası, istisnai bir durumda genel mahkemelere de bir kanunun uygunluğu hakkında hüküm verme yetkisi tanımış olsa da, bu konudaki yetkiyi esas itibarıyla Anayasa Mahkemesi'ne bırakmıştır. 1982 Anayasası söz konusu istisnayı da kaldırarak, Anayasa Mahkemesini denetimde tek yetkili kılmıştır.

Anayasa Mahkemesi her iki anayasa sisteminde, yargı organının bir parçası olmak ve bir yüksek mahkeme niteliği taşımakla birlikte, fonksiyonunun mahiyeti, ona yargı organı içinde özel ve öncelikli bir mevki vermiştir. Bu noktada Anayasa Mahkemesi'nin bir "anayasa organı" statüsüne sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Anayasa Mahkemesinin statüsünde değişiklik yapılması, ancak bir anayasa değişikliği ile mümkündür.

Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu

Anayasa yargısını benimsemiş ülkeler arasında Türkiye, Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçimini yasama organının iradesinden tümüyle koparmış olan tek ülkedir.

2010 Anayasa değişikliği ile Anayasa'nın 146. maddesi, Anayasa Mahkemesinin tarzını değiştirmiştir. Bu değişiklikte, mahkemenin üyelerinin seçiminde TBMM'ye oldukça sınırlı bir rol tanınmış, üyelerin seçiminde daha çoğulcu ve temsili bir yapı öngörülmüş, yedek üyelik müessesesi kaldırılmış, mahkemenin çalışma usullerinde değişiklikler yapılmış, üyelik süresi on iki yıla sınırlandırılmıştır.

Anayasa Mahkemesi on yedi üyeden kurulur. Mahkemeye üye olabilmek için, kırk beş yaşın doldurulmuş olması kaydıyla, yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinin profesör veya doçent ünvanını kazanmış, avukatların en az yirmi yıl fiilen avukatlık yapmış, üst kademe yöneticilerinin yükseköğrenim görmüş ve en az yirmi yıl kamu hizmetinde fiilen çalışmış, birinci sınıf hâkim ve savcılarının adaylık dâhil en az yirmi yıl çalışmış olması şarttır.

Anayasa Mahkemesi'nin Görevleri

Anayasa Mahkemesi'nin temel görevi, kanunların ve anayasada belirtilen diğer normların anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Ancak Anayasa, mahkemeye norm denetimi ile ilgili olmayan başka bir takım görevler de vermiştir. Bu görevler şöyle sıralanabilir:

- Cumhurbaşkanını, TBMM Başkanını, Cumhurbaşkanı yardımcılarını, Bakanları, Yüksek Mahkeme başkan ve üyelerini, Başsavcı, Cumhuriyet Başsavcı vekilini, HSYK ve Sayıştay

Başkan ve üyelerini, Genelkurmay Başkanını, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanını görevleri ile ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılamak,

- Siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalara bakmak,
- Siyasi partilerin mali denetimini yapmak,
- Milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasına veya üyeliklerinin düşüğüne TBMM'ce karar verilmesi halinde, ilgililerinin iptal istemlerini karara bağlamak,
- Uyuşmazlık Mahkemesi'ne başkanlık edecek üyeyi kendi üyeleri arasından görevlendirmek,
- (2010 anayasa değişikliği ile) Bireysel başvuruları karara bağlamak.

Anayasa'ya Uygunluk Denetiminin Konusu

Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi olan normlar şöyledir: (2017 değişikliği ile KHK'lar ibaresi çıkarılmış, yerine Cumhurbaşkanlığı kararnameleri eklenmiştir)

- Kanunlar: Denetim yetkisi bütün kanunları kapsamakla birlikte, iki tür kanun (İnkılap kanunları ile Milli Güvenlik Konseyi döneminde çıkarılmış kanunlar) anayasanın açık hükümleriyle denetim dışı bırakılmıştır.
- TBMM İçtüzüğü
- Anayasa değişiklikleri
- Milletlerarası Antlaşmalar
- Parlamento Kararları

Anayasaya Uygunluk Denetiminde Ölçü Normlar (Anayasallık Bloku)

Anayasaya uygunluk denetiminde ölçü norm elbette anayasanın kendisidir. Ancak anayasa dışında da ölçü normlar vardır. Bunlar;

- Milletlerarası Hukuk Kuralları
- Hukukun Genel İlkeleri
- Atatürk İlke ve İlkeleri

Anayasaya Uygunluk Denetiminin Şekilleri (Esas ve Şekil Yönünden Denetim)

Anayasaya uygunluk denetimi iki tür denetimi kapsar:

Esas Bakımdan Denetim

Bir kanunun veya anayasada sayılan diğer normların esas bakımdan anayasaya aykırılığı, o normun muhtevasının anayasa hükümleri ile çatışması demektir. Ortaya çıkabilecek anayasaya aykırılık durumları şunlardır:

- Sebeup unsuru: Kanunun çıkarılmasında rol oynayan âmillerdir.
- Amaç unsuru: Kanunun, kamu yararı dışında başka bir amaçla çıkması, temel hak ve hürriyeti sınırlandırması amaç bakımından anayasaya aykırı bulunabilir.

- c. Konu unsuru: Anayasanın emredici veya yasaklayıcı kurallarına aykırı olması, anayasa meselesi teşkil edilmesi hallerinde anayasaya aykırılık söz konusu olabilir.

Şekil Bakımından Denetim

Dar anlamda şekil denetimi, kanunların (veya anayasaya uygunluk denetimine tabi olan diğer normların) anayasada belirtilmiş usul ve şekil kurallarına uygun olarak yapılıp yapılmadığının araştırılmasıdır. Ancak anayasa buna ek olarak yetki unsuru bakımından mevcut olabilecek sakatlıkların da denetlenmesini de kastetmiştir. Yetkiden anlaşılması gereken, bir işlemin, anayasanın yetkilendirdiği organ veya organlar tarafından ve anayasanın çizdiği görev alanı içinde yapılmasıdır.

Anayasa Mahkemesi'nin anayasaya uygunluk denetimine tabi olan normlar kanunlar, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, TBMM içtüzüğü olduğuna göre, kanunlar ve içtüzük bakımından TBMM, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri bakımından Cumhurbaşkanı yetkili organlardır.

Anayasaya Uygunluk Denetiminin Yolları (İptal Davası ve İtiraz Yolu)

Soyut Norm Denetimi (İptal Davası)

Anayasada belirtilen bazı organların bir kanun aleyhinde Anayasa Mahkemesinde dava açmalarıyla gerçekleştirilen denetimdir. Bu durumda, kanunun uyguladığı somut bir dava veya olay yoktur.

Dava Açma Yetkisi: 1982 Anayasası, iptal davası açabilecek organları 1961 Anayasasına göre sınırlandırmıştır. Organ davası türündeki iptal davası kaldırılmış, böylece yüksek mahkemelerle üniversitelerin "kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren" alanlarda iptal dava açma yetkileri kalmamıştır. Genel koruma davası türündeki iptal davası ancak Cumhurbaşkanı, iktidar ve ana muhalefet partisi Meclis grupları ile TBMM üye tam sayısının en az beşte biri tutarındaki üyeler tarafından açılabilir.

Dava Açma Süresi: 1960 Anayasası'nda iptali istenen normun RG'de yayımlanmasından başlayarak doksan gün olan dava açma süresi, 1982 Anayasası ile altmış güne indirilmiştir. Şekil bozukluğuna dayanan iptal davası, iptali istenen kanunun (veya anayasa değişikliğinin) yayımlandığı tarihten itibaren on gün içinde açılabilir.

Somit Norm Denetimi

Bir mahkemede görülmekte olan bir davanın karara bağlanmasının, o davada uygulanacak hukuk normunun anayasaya uygun olup olmamasına bağlı olması halinde yapılan denetimdir.

Somit norm denetimi soyut norm denetimine göre bir bakıma dar, bir bakıma da daha geniş bir uygulama

alanına sahiptir. Dardır, çünkü bu yola, herhangi bir kanun hükmü hakkında değil, görülmekte olan bir davada uygulanacak kanun hükmü hakkında başvurulabilir. Geniştir, çünkü ilgili kanunun uygulandığı davada taraf olan herkes tarafından ve her zaman için (yani belli bir süre sınırı olmaksızın) işletilebilir.

Soyut norm denetimi özel bir mahkemeyi gerektirdiği halde, somut norm denetimi genel mahkemelerce de yapılabilir. Soyut norm denetimi normal olarak herkes için geçerli bir iptal kararına yol açarken, somut norm denetimi, ancak tarafları bağlayıcı bir karara yol açar. Ancak 1982 Anayasası somut norm denetiminin genel mahkemeler tarafından değil, Anayasa Mahkemesi tarafından yapılmasını öngörmüş, bu denetimde sadece tarafları değil, anayasaya aykırılığın tespiti halinde herkes için geçerli iptal kararı verilmesini zorunlu kılmıştır.

Somit Norm Denetiminin Şartları: Anayasamıza göre somut norm denetimi için gerekli şartlar şu şekildedir:

- Bakılmakta olan bir davanın varlığı
- Davaya bakmakta olan merciin bir mahkeme hüviyetini taşıması
- Uygulanacak olan normun varlığı
- İddianın ciddiliği

Somit Norm Denetiminin İşleyişi: Davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak kanun hükmünün anayasaya aykırı olduğuna re'sen kanaat getirir veya taraflardan birinin ileri sürdüğü anayasaya aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, anayasaya aykırılık ön meselesi oluşur ve mahkeme Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

Anayasaya aykırılık ön meselesinin oluşması halinde Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır.

Anayasaya Uygunluk Denetiminin Sonucu ve Anayasa Mahkemesi Kararlarının Niteliği

Kararların Kesinliği ve Bağlayıcılığı

1961 ve 1982 Anayasasına göre Anayasa Mahkemesi kararları kesindir. O kararlara karşı kanun yollarına başvurulamaz. Bu kararlar RG'de yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar. Karar ile iptal edilen norm ortadan kalkar.

Kararların Etkisi ve Niteliği

Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı, dava konusu olan normu ortadan kaldırdığı için bu karar herkes için hüküm ve sonuç doğurur.

Kararların Yürürlüğe Girmesi

İptal kararları Resmi Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın RG’de yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

Kararların Geriye Yürümezliği

1961 ve 1982 Anayasası, iptal kararının geriye yürümezliği ilkesini kabul etmişlerdir.

Anayasaya Uygunluk Denetiminde Usul

Anayasaya uygunluk denetimin usulü, büyük ölçüde, Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında 2949 sayılı Kanunla düzenlenmiştir. İlgili kanuna göre, Anayasa Mahkemesi aykırılığı hususunda ilgililer tarafından ileri sürülen gerekçelere dayanmaya mecbur değildir, taleple bağlı kalmak kaydıyla başka gerekçe ile de anayasaya aykırılık kararı verebilir. Ancak başvuru, kanunun, kanun hükmünde kararnamelerin veya içtüzüğün belli madde veya hükümlerinin iptali olup, bu iptalle ilgili normların bazı hükümlerinin veya tamamının uygulanmaması sonucunu doğuruyorsa, Anayasa Mahkemesi, keyfiyeti gerekçesinde belirtmek üzere, ilgili normların öteki hükümlerinin veya tamamının iptaline karar verebilir.

Anayasa Yargısında Yürütmenin Durdurulması

Anayasa yargısında, özellikle iptal davaları dolayısıyla, geçici bir tedbir niteliğinde olarak, anayasaya aykırılığı iddia edilen kanunun yürürlüğünün durdurulmasına karar verilip verilmeyeceği tartışmalıdır. Türkiye’de 1961 ve 1982 Anayasası’nda bu konuda hüküm yoktur. Ancak Anayasa Mahkemesi 1993 yılında verdiği bir kararda bu yetkiyi kendinde görmüştür.